

Огієнко А.В., Орел В.М.

УДК 339.172(477)

**РОЛЬ ЧТБ У ЗДІЙСНЕННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Актуальність проблеми. Вироблена в агропромисловому секторі економіки продукція має вагому частку у структурі ВВП, що є підтвердженням важливості агропромислового сектора в макроекономічному розвитку економіки країни. Агропромисловий сектор України має значний потенціал, але його розвиток неможливий без ефективної роботи механізмів збуту з використанням сучасних біржових технологій та механізмів.

Особливе місце в розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції Миколаївської області посідає Чорноморська товарна біржа агропромислового комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами формування та удосконалення біржової діяльності, у тому числі й на ринку сільськогосподарської продукції, присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема П. Гайдучького, О. Дегтярьової, В. Горьового, Б. Дмитрука, Р. Дудяка, В. Лагодієнка, О. Лактіонова, В. Савченка, О. Сохацької, О. Шпичака та інших.

Постановка завдання. Визначення ролі і місця Чорноморської товарної біржі у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності підприємств Миколаївської області і обумовлює актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історії розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції особливе місце посідає Миколаївська

Студентський науковий біржа. Виникнення цієї біржі тісно пов'язане з розвитком Миколаєва як центру торгівлі зерном та відвантаження його на експорт. Незважаючи на близькість Одеського порту, в Миколаєві концентрувалися значні обсяги зерна. З відкриттям Миколаївського комерційного порту місто позбулося замкнутості, і вже з цього порту почали відправлятися торгові судна - як іноземні, так і вітчизняні. Значення Миколаєва як торговельного порту підвищилось після сполучення його залізницею з Кривим Рогом, Харковом, Дніпропетровськом. Усе це сприяло активному розвитку експорту зерна та продуктів його переробки. Вже в 1828 р. через Миколаївський порт на експорт було відправлено 33,6 млн пудів зерна.

Починаючи з цього періоду, бурхливо розвивається експорт зерна з України. Майже половину валового збору пшениці, а в окремі роки і значно більше, відправлялось на світовий ринок. Особливо популярною у зарубіжних покупців була ярова пшениця сортів "Гірка" і "Сандомирка", що вирощувались у південних районах країни. Сорт "Гірка" за високий вміст клейковини дуже цінували мукомели європейських країн, особливо Англії. Основними конкурентами українського зерна на світовому ринку в цей період були США, Аргентина та Австралія.

Миколаївська біржа була заснована наприкінці 1885 р., що засвідчує і статут біржі, затверджений 13 грудня того ж року миколаївським градоначальником. Миколаївська біржа, як і всі інші біржі, що утворювались тоді в царській Росії, була підпорядкована Міністерству фінансів. Поточною діяльністю біржі керував Біржовий комітет, що обирався загальними зборами біржового товариства на три роки. Учасниками біржового товариства були купці першої та другої гільдії незалежно від їхнього місця проживання, які внесли встановлений Біржовим комітетом річний розмір плати за відвідання біржі.

З перших днів роботи біржа займається упорядкуванням торгівлі, зерном та створенням необхідних умов для його реалізації на експорт. З ініціативи Біржового комітету в Миколаївському комерційному порту для розв'язання проблеми зберігання зерна було збудовано елеватор місткістю 760 тисяч пудів. Він був обладнаний найсучаснішим устаткуванням для розвантаження та завантаження зерна на баржі і пароплави, доочистки зерна і його сортування, що значно поліпшило кондиції експортного зерна.

Завдяки здійсненню комплексу заходів Миколаївський порт, а отже, і Миколаївська біржа зайняли панівне місце в торгівлі зерном у царській Росії. Якщо за перший рік роботи біржі було продано (експортовано) 235 тис. тонн зерна, то в 1911 р. - 2,1 млн тонн.

Незважаючи на те, що біржа й далі здійснювала торгівлю зерном, друкувала звіти і котировки цін, вже наприкінці липня 1914р. торгове мореплавання і вивезення зерна на експорт припинилися у зв'язку з початком воєнних дій. Згодом і біржа перестала працювати.

Відродження діяльності Миколаївської біржі припадає на 1923 р. Проте через певні причини вона не змігла відродити активну діяльність, і через чотири роки її було закрито.

Лише через 64 роки, а саме 13 жовтня 1991 року, в Миколаєві було створено ЧТБ АПК, яка продовжує традиції Миколаївської хлібної біржі.

Щоб забезпечити стабільність своєї діяльності, ЧТБ шукає оптимальне поєднання торгового процесу з отриманням нормального прибутку. Інакше втрачається будь-який сенс біржових торгів, які стали найзручнішим видом оптової торгівлі. Саме це і є головною об'єктивною причиною швидкого розвитку системи товарних бірж. В сучасній світовій практиці вона розцінюється як найдосконаліша форма товарно-грошових відносин, а ціни, що складаються на спеціалізованих товарних біржах, слугують індикаторами рівня світових цін.

На 1 січня 2010 р. в Україні зареєстровано 499 бірж. Практичну діяльність здійснювали 324 біржі (65% зареєстрованих), з них універсальних, товарно- сировинних і товарних - 276 біржі (85% від кількості діючих), нерухомості та агропромислових - 19 і 18 відповідно, фондових та їхніх філій - 9, по 1 спеціалізованих та валютній біржі.

На біржах працює 1338 осіб, крім того, 634 за сумісництвом. На кожній з бірж у середньому діяло по 9 брокерських контор (фірм). Фонд оплати праці працівників бірж складав 18,9 млн грн. Статутний капітал бірж становив 138,3 млн грн.

У 2010р. на біржах України було проведено 91,2 тис. торгів (45,8 тис. у 2008р.). Для продажу було запропоновано товарів та послуг на 42,8 млрд грн. (32,3 млрд грн. у 2008р.) і було укладено 218 тис. угод на суму 28,1 млрд грн., (у 2008р. 138,4 тис. угод на суму 24,4 млрд грн.). Середній обсяг одного торгу на біржах України становив 308 тис.грн. проти 532,9 тис.грн. у 2008р.

Основні функції Чорноморської товарної біржі агропромислового комплексу є забезпечення високої концентрації попиту та пропозиції у єдиному місці, регулювання оптового товарообігу на основі ринкових законів, формування нової системи господарських зв'язків та інші.

Негативним фактором функціонування Чорноморської товарної біржі АПК є наявність у структурі біржового товарообороту небіржових товарів - нерухомості, транспортних засобів. Частка названого небіржового товару незначна (транспортних засобів - 1,2%, нерухомості - 0,2%), але наявність таких товарів у структурі біржових угод часто призводить до неможливості стандартизації біржових контрактів.

Неефективність механізму регулювання фінансових, виробничих і комерційних структур проявляється в бартеризації товарообороту, низькому рівні платоспроможності агропідприємств, через що обмежуються стабілізуючі функції товарних бірж та фінансові можливості для укладання прозорих біржових контрактів.

Найбільш складною і нерозв'язаною проблемою розвитку торговельного посередництва являється слабка правова база. Слід відзначити, що правова база регулювання торговельно-посередницької діяльності, як і всього економічного обороту, складається із фрагментів непрямих законів. В її основі лежать також відомчі нормативні акти, а частіше за все розробки самих посередників. Зрозуміло, що таку базу неможливо вважати прийнятною.

На нашу думку, розробка стратегії діяльності ЧТБ АПК на споживчому ринку має здійснюватися в декілька етапів, суть і зміст яких полягає в розробці необхідних нових нормативних та вдосконалення чинних актів, які врегульовують діяльність ЧТБ АПК по укладенню форвардних, ф'ючерсних угод та опціонів, розрахункових палат бірж, системи гарантій, в умовах обслуговування угод спотового аграрного ринку, створення умов для функціонування біржової інфраструктури (біржові склади, інформаційні та електронні торговельні системи тощо). Забезпечення реалізації вищезазначених заходів на біржовому ринку сільськогосподарської продукції буде забезпечуватися шляхом залученні механізму біржової торгівлі, яка передбачає певні напрями та етапи.

Перший етап. Політика держави щодо системи біржової торгівлі ф'ючерсними контрактами на зерно має ґрунтуватися на вирішенні таких завдань:

- залучення крупних капіталів для вітчизняного сільського господарства;
- забезпечення моніторингу руху капіталів на оптовому ринку зерна, аналізу міжгалузевого перетоку капіталу та ефективності систем ціноутворення;
- попередження системних криз та "перегріву" ринку, підтримання відносної рівноваги на ринку, яким управляє національна ф'ючерсна біржа зерна;
- захист прав осіб, що придбавають зернову продукцію чи хеджують цінові ризики на ф'ючерсній біржі зерна;
- прийнятті таких урядових та/або регуляторних рішень, які сприяють концентрації торгівлі на ф'ючерсній біржі зерна та централізації обліково- розрахункової інфраструктури, яка обслуговує її діяльність.

Другий етап. Забезпечення системи страхування від фінансового ризику на біржовому ринку сільськогосподарської продукції шляхом запровадження ф'ючерсних угод та опціонів.

Це потребує розроблення законодавчих і нормативних актів та створення організаційно-технічних умов для такої торгівлі і насамперед обов'язкової стандартизації основних елементів біржової торгівлі, системи клірингового обслуговування тощо.

Третій етап. Торгівля ф'ючерсними угодами на світових товарних біржах за одним або кількома видами сільськогосподарської продукції та наступне запровадження їх на аграрних біржах України з використанням при цьому всіх економічних можливостей проведення біржових операцій. Основні цілі розвитку нормативно-правової бази щодо функціонування ф'ючерсної торгівлі сільськогосподарською продукцією.

На нашу думку, для забезпечення єдиної державної політики, що є найактуальнішим саме в аграрному секторі, у сфері економічної діяльності біржового товарного ринку потрібно створити регулятивний державний орган, який би вирішував питання координації та сприяв організації загальнонаціонального й регіонального фінансового обігу як ключового механізму визначення цін на стратегічні товари. Такий центральний державний орган виконавчої влади потрібен для вдосконалення існуючої системи та подальшої розбудови інфраструктур товарного біржового ринку.

Потрібно також упорядкувати діяльність біржових посередників; утворити інформаційний простір для відкритості торгівлі та визначення ціноутворення з урахуванням кількісних запасів і потреб товарного ринку України, визначення експортного потенціалу держави; сприяти гарантуванню виконання біржових угод через утворення розрахунково-клірингових установ, застосування іпотек, страхування, простих і подвійних складських свідоцтв. Необхідна й координація роботи з фахової підготовки (підвищення кваліфікації) спеціалістів з питань біржового товарного ринку та біржових посередників. Потрібне

сприяння впровадженню нових для України біржових технологій - ф'ючерсних та опціонних угод, електронних біржових торговельно-інформаційних систем. І це ще не все.

В 2010 році на біржах Миколаївської області було проведено 1672 торгів, укладено 4486 угод, з них лише 2,3% складають угоди з експорту-імпорту сільськогосподарської продукції, але частка цих угод в загальній вартості біржових торгів складає 96%. Багато в чому цей показник є штучним, і домоглися його завдяки введенню державою обов'язкової біржової реєстрації експортних контрактів аграрними підприємствами.

Таблиця 1. Структура укладених на ЧТБ АПК контрактів на експорт у 2010 році.

Назва товару	Клас	Об'єм	Сума		К/К
			дол.	грн.	
Вівірки		350	25550	129028	1
Гарбуз		73,775	119337,75	602655,63	8
Гірчиця		494,14	84658	427522,9	5
Горох		7500	1050000	5302500	1
Квасоля		2,5	1750	8838	1
Коріандр		110	31680	159984	1
Кукурудза фуражна		578450	78955588	398725719,4	30
Льон		1115	267600	1351380	1
Насіння соняшнику		57582,655	12682170,88	64044962,92	63
Нут		65,5	14350	72467,5	2
Просо		109	26580	134229	3
Пшениця	3	40000	5885650	29722532,5	9
Пшениця	4	49000	6440000	32522000	4
Пшениця	5	157950	18142000	91617100	33
Пшениця	6	11109,59	1206422,03	6092431,25	5
Пшениця продовольча		516762,5	73188238,45	369600604,2	58
Пшениця фуражна		80700	9440000	47672000	19
Ріпак		5935	1598165	8070733,25	13
Сорго		1500	165000	833250	2
Соя		43930	9971335	50355241,75	38
Ячмінь	3	953735	133471268,4	674029905,4	102
Всього:		2506474,66	352767343,5	1781475085	399

За рейтингом в 2010 році Чорноморська товарна біржа АПК посідала третє місце.

Висновки. Для активізації торгівлі на ЧТБ АПК доцільно на державному рівні створити Єдиний реєстр товарних бірж; надавати дотації виробникам рослинницької та тваринницької продукції; відпрацювати систему відшкодування кредитних ставок сільськогосподарським товаровиробникам; створити ефективну систему біржової інфраструктури, включити посередницькі послуги до біржового обслуговування, відпрацювати механізм співпраці з консалтинговими та маркетинговими організаціями, банками; створити розгалужену мережу біржових посередників з метою наближення їх до безпосередніх агровиробників.

На ЧТБ АПК укладають, в основному, спотові угоди, рівень виконання яких становить в середньому 35-70%. Необхідне негайне впровадження ефективної системи страхування (хеджування) біржових угод, забезпечити яке можна за рахунок торгівлі ф'ючерсними контрактами, запровадження яких на ЧТБ АПК гарантуватиме агропідприємствам захист від коливання цін; підвищить "прозорість" утворення цін, забезпечить їх інтеграцію із світовими цінами на продукцію; надасть змогу істотно знизити рівень невизначеності зовнішнього середовища для агропідприємств.

Для забезпечення єдиної державної політики, що є найактуальнішим саме в аграрному секторі, у сфері економічної діяльності біржового товарного ринку потрібно створити регулятивний державний орган, який би вирішував питання координації та сприяв організації загальнонаціонального й регіонального фінансового обігу як ключового механізму визначення цін на стратегічні товари. Такий центральний державний орган виконавчої влади потрібен для вдосконалення існуючої системи та подальшої розбудови інфраструктур товарного біржового ринку.

Джерела та література:

1. Закон України "Про товарну біржу" від 10 грудня 1991 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>
2. Біржова діяльність : навч. посіб. / за ред.: В. І. Крамаренко, Б. І. Холод. – К. : ЦУЛ, 2003. – 264 с.
3. Саніахметова Н. О. Правовий захист підприємництва в Україні / Н. О. Саніахметова. – К. : А.С.К, 2001. – С. 164-173.